

členy strany. Při konkrétní práci, která byla navíc vedena pod silným tlakem policejní prezekuce a kdy s členstvím v Komsomolu bylo spojeno nebezpečí ztráty zaměstnání, vyloučení ze školy či učení a šikanování na vojně, vyrostly v československém Komsomolu generace funkcionářů — lidí plných bojového nadšení a revolučního asketismu, orientovaných na příchod světové revoluce. Někteří z těchto přesvědčených revolucionářů však ne vždy dokázali mluvit řečí mladých lidí, specifické problémy a požadavky mládeže jim někdy připadaly vzdálené a nedůležité; činnost řady komsomolských organizací tak byla oslabena pro mládež nepřiliš atraktivními a málo populárními metodami práce (například neúměrným rozsahem schůzové činnosti).

V této situaci byla proto mimořádně významná úspěšná činnost komsomolců mezi trampující mládeží, při níž komsomolci usilovali o převedení dosud tradičně nepolitického trampingu na cestu uvědomělého revolučního hnutí a úspěšně získávali i první velké zkušenosti z masově politické práce mezi nejširšími vrstvami mládeže.

Na přelomu dvacátých a třicátých let Komsomol postupně opustil staré formy práce a v jeho činnosti nastal pozitivní posun především v ovlivňování dosud politicky indiferentní části mládeže.

Činnosti Komsomolu v tomto období v mnohém napomohlo i jednání VI. sjezdu KSČ v roce 1931, na němž problematika mladé generace představovala samostatný bod sjezdového jednání.

Nová politická linie Komsomolu, orientovaná především na co nejširší ovlivňování a získávání mládeže, našla záhy své mezinárodní vyjádření i v usneseních VI. kongresu Komunistické internacionály mládeže v roce 1935. Komunistická internacionála mládeže tehdy zdůraznila, že nejdůležitějším úkolem všech členských svazů je právě hledání nových forem a metod práce, které by vedly k vytváření masových mládežnických organizací nového typu. Tyto organizace by pak neměly — jak kongres zdůraznil — kopírovat práci stranických organizací, ale měly by věnovat pozornost všem životním zájmům mladé generace a současně ji vychovávat v duchu třídního boje a proletářského internacionalismu.

Realizace závěrů VI. kongresu Komunistické internacionály mládeže znamenala pro československý Komsomol určitý myšlenkový přerod uvnitř organizace. Nebyl zdaleka bezproblémový. Nedostatek praktických zkušeností některých funkcionářů Komsomolu vedl i k opačnému extrému: jimi řízené komsomolské skupiny přešly z výlučně politické a sociální činnosti okamžitě k organizování pouze kulturních a sportovních akcí.

Dovršením celého tohoto procesu v československém mládežnickém hnutí a současně i vyvrcholením činnosti Komsomolu bylo založení nové mládežnické organizace *Svaz mladých* v červnu 1936. Svaz mladých, který vznikl z iniciativy Komsomolu a do něhož komsomolské organizace přešly, byl budován již jako masová nestranická organizace, která svými organizačními zásadami i programem umožňovala členství pokrokové demokratické mládeži různých politických názorů i politické příslušnosti. V řadě konkrétních akcí byl pak *Svaz mladých* přímým pokračovatelem práce Komsomolu, jehož členové patřili i v této nové organizaci k neaktivnějším.

Historie československého Komsomolu, první skutečně revoluční organizace naší mládeže, je dnes nedílnou součástí pokrokových tradic jednotné mládežnické organizace. To, že *Socialistický svaz mládeže* navazuje na pokrokové a revoluční tradice Komsomolu, však neznamená mechanické opakování jeho činnosti ani forem a metod práce. Smysl kontinuity není v pouhé časové následnosti, ale především v ideové a politické návaznosti, v osvojování a tvořivém uplatňování těch zásad a principů, jejichž správnost byla prověřena a potvrzena právě v činnosti Komsomolu.

František Morkes

Sovětskaja etnografija

Páté číslo časopisu *Sovětskaja etnografija*, které vyšlo u příležitosti oslav 60. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, je věnováno — nikoli náhodně — etnografickým a etnosociologickým otázkám interetnických vztahů a procesů. Sovětský svaz je společenstvím velkého množství národů, národností a etnických skupin, které po VŘSR nastoupily společnou cestu budování socialismu a komunismu. Proto jsou zde tyto otázky zvláště aktuální a etnografické výzkumy jsou široce rozvíjeny. Přitom jsou řešeny praktické a teoretické problémy, které jsou i ze sociologického hlediska nesporně přínosné a poučné.

Práce teoretického rázu jsou v tomto monotematicky orientovaném čísle zahájeny studií *Velikaja okťabr'skaja socialističeskaja revolucija i toržestvo proletarskogo internacionalizma*, v níž je zhodnocen význam Velké říjnové socialistické revoluce pro život etnických společenství Sovětského svazu i ostatních etnik ve světě.

Studie akademika J. V. Bromleje *Internacionalnoje i nacionalnoje v stroitel'stve socializma* se zabývá etnickými procesy SSSR, srovnává je s kapitalistickými a zdůvodňuje platnost Leninovy koncepce dvou základních směrů při řešení národnostní otázky.

I. S. Gurvič v příspěvku *Etnokulturnoje sblizenije narodov SSSR* dokládá na demografickém a etnografickém materiálu, jakými cestami se ubírá proces etnokulturní integrace národů SSSR. Při výzkumu etnických aspektů národnostních procesů, tj. především změn základních specifických prvků etnických společenství – jazyka, hmotné a duchovní kultury –, jsou zkoumány též ekonomické, sociální a demografické faktory vedoucí k těmto změnám. Takový komplexní přístup pomáhá vytvořit celkový etnograficko-historický obraz těchto procesů a změn a přesněji určit faktory aktivizující i zpomalující etnickou integraci. Proces postupného sblížování socialistických národů a národností je v SSSR hierarchický a probíhá v různých rovinách: v historicko-kulturních oblastech, v jednotlivých svazových a autonomních republikách, v autonomních oblastech a národních okruzích a dále v národnostech a národech. Základem soudobých etnických procesů je interetnická integrace, postupné sblížování etnických společenství v nejrůznějších sférách hospodářského, společenského a kulturního života.

I. A. Kryvelev ve studii *Sovremennyje obrjady i roľ etnografičeskoj nauki v ich izučenii, formirovanii a vñedrenii* rozebírá funkce současných obřadů v životě sovětských lidí a úlohu, kterou sehrává etnografie při výzkumu jejich vzniku, šíření a internalizaci. Obřady byly značně rozšířeny na všech stupních vývoje lidského společenství, a to jak ve společenském, tak rodinném i individuálním životě. Pronikaly do způsobu života, spoluvytvářely ho a dávaly mu zvláštní emocionální a ideovou náplň. Po vzniku náboženství se obřady dostaly do sféry jeho vlivu a staly se pak jedním ze základních prvků jeho soustavy. V současné sovětské společnosti existují vedle sebe přežitky náboženských obřadů i obřady nenáboženského charakteru. Náboženské obřady jsou založeny na víře v nadpřirozeno, někdy se však nábožensko-magický charakter již vytratil a převládl charakter spíše formální. Tak se větší náboženská forma naplnila novým obsahem (viz například rituál navlékání prstenů při svatbě, celá skupina obřadů vánočních, velikonočních apod.). Takto obsahově transformované obřady se přizpůsobily podmínkám života sovětské společnosti. Nenáboženské obřady jsou jednak staré, jejichž původ sahá do dávných dob, kdy existovaly paralelně s náboženskými rity, ale uchovaly si svůj ráz a nezávislost, jednak nové, vzniklé za sovětské vlády jako produkt umělecké tvořivosti lidových mas i úsilí stranických orgánů, sovětů a dalších socialistických institucí.

M. N. Guboglo v příspěvku *K izučeniju dvuchjazyčija v istorii narodov mira* se zabývá otázkami bilingvismu, jemuž se přikládá značná důležitost v marxisticko-leninské teorii národnostních vztahů. Ke studiu bilingvismu je možno přistupovat ze dvou hledisek, z hlediska historie a z hlediska současnosti. V prvním případě jde o analýzu procesu, ve druhém pak o zkoumání již konkrétních výsledků společenských změn. Autor dále sleduje formy a poslání bilingvismu v základních společenských formacích – v prvobytně pospolném řádu, ve feudální společnosti, v kapitalismu a v socialismu. Na základě srovnávací analýzy dokládá přednosti sovětského přístupu k bilingvismu jako jednomu z významných prostředků postupné integrace národů a národností SSSR.

Článek S. Talbota *Svobodnyj Alkatras* je věnován současnému indiánskému hnutí za nezávislost, jež vyvrcholilo zabráním ostrova Alcatraz v zálivu San Francisco v roce 1969. Indiánská komuna na tomto ostrově vzdorovala nátlaku úřadů USA po celých devatenáct měsíců. Autor prezentuje názor, že uvnitř celého systému indiánské kultury v USA se začínají vytvářet subkultury v souvislosti s růstem indiánského hnutí a že tyto subkultury se projevují ve specifických normách chování, stylu oblékání a v zájmové orientaci. Kultura současných Indiánů je archaická; nové hnutí ji obohacuje prvky převzatými například z ideologie mládežnických, studentských a dalších masových hnutí. Hnutí ovlivňují zejména mladí lidé, studenti nebo neza-městnaná mládež, kteří jsou zároveň příslušníky tradičních kmenových společenství. Jeho nové rysy, vyvěrající z politického protestu, mění tradiční indiánskou kulturu. Autor se dále zabývá dvě stě let starou historií indiánského hnutí. V minulosti v něm byl kladen důraz na sociální a náboženské aspekty, vznikaly vojensko-politické svazy – konfederace (Irokézové, Krikové) a svazy kmenů vedené „králem“ Filipem, Pontiacem, Tecumsemem a vojenskými náčelníky Siouxů a Cheyennů. Dnešní Indiáni

zachovávají obě tradice, jak společensko-náboženskou, tak i vojensko-politickou. V závěru S. Talbot věnuje pozornost kulturním a ideologickým aspektům indiánského hnutí a významně přispívá k tzv. akční antropologii.

V. K. Maľkova ve studii *Primeněníje kontent-analiza dlja izučeníja sotrudničestva sovětskich narodov* provádí rozbor novin a časopisů ve svazových republikách na základě sociologické metody tzv. obsahové analýzy. Rozbor je proveden v první fázi jen u novin vydávaných v ruském jazyce, v další etapě budou obsahové analýze podrobeny i noviny a časopisy vydávané v národních jazycích.

J. S. Smirnova v příspěvku *Kulturnoje vzaimodějstviye i sem'ja. Po matěrialam severnogo Kavkaza* se zabývá kulturními procesy ve vztahu k rodinné struktuře, a to u etnik severního Kavkazu. Vychází z myšlenky J. V. Bromleje, že rodina je malou, ale velmi důležitou buňkou etnických procesů, a rozvádí tuto tezi pro oblasti kulturních procesů: Rodina není jenom určitým zrcadlem vzájemného kulturního působení, ale sama ovlivňuje kulturní a životní procesy, urychluje nebo zpomaluje jejich průběh. U etnik severního Kavkazu lze zjistit dva základní proudy tohoto působení, a to jednak vzájemné ovlivňování kultur původních etnických skupin, jejichž výsledkem je známé kulturní společenství severokavkazského historicko-etnografického okruhu, jednak vzájemné prolínání těchto kultur s kulturou ruskou a ukrajinskou, které se datuje od dob carského Ruska a zesílilo po Velké říjnové socialistické revoluci. Ve sledované oblasti došlo v rodinné struktuře ke značným změnám — původní patriarchální velkorodina a později i malá patriarchální rodina ustoupily moderní nukleární rodině založené na rovnoprávném svazku muže a ženy. Pokud jde o vzájemný vliv kultur kavkazských etnických skupin všímá si autorka především vlivu rodinné kultury Kabardinců na sousední skupiny. Pozornost věnuje i působení islámské kultury pronikající z východu. Ruské vlivy se začaly výrazně uplatňovat již v předrevolučním období, za sovětské moci ještě vzrostly, neboť již od počátku se sovětské úřady snažily o právní, společenské i ekonomické zrovnoprávnění žen s muži, odstranily některé záporné přetrvávající prvky svatebních obřadů; byla též zavedena občanská registrace sňatků. Tento proces v posledním desetiletí zintenzivněl, v rodinných vztazích došlo k zásadní přestavbě struktury, zvýšila se role ženy a mládeže. Řada rodinných obyčejů byla přejata od ruského národa (například svatební dary od spolupracovníků, strojení jolky apod.).

Nesporným přínosem pro oblast interetnických vztahů a procesů je studie I. S. Kona *Problem dětstva v sovremennoj amerikanskoj etnopsichologii*, v níž přední sovětský sociolog kriticky hodnotí soudobou americkou etnopsychologii, zejména práce manželů Whitingových. Studium dětství je dnes záležitostí interdisciplinární, etnografie zde spolupracuje se sociologií, demografií, historií, sociální psychologií a dokonce i lingvistikou a semiotikou. Těmto oborům poskytuje etnografie naopak zase rozsáhlý materiál z různých kultur. Americká etnografie studuje dětství a socializační proces dítěte komparativně, přičemž její teoretické základy jsou ovlivněny neoanalytickými koncepcemi typu „kultura a osobnost“, které se snaží vymezit základní struktury osobnosti tím, že je korelují se specifickými znaky toho kterého společenství.

Tyto teorie, jež je možno zařadit pod společný název „kulturní psychoanalýza“, byly podrobeny kritice marxistických autorů, například J. F. Averkievy, E. V. Sokolova, L. Ševa a dalších. Jejich kritické připomínky je možno rozdělit do několika skupin: 1. pouze ze způsobů péče o kojence nelze odvozovat jediný „bazální typ osobnosti“, příznačný pro všechny představitele dané kultury, 2. chování a psychologické reakce respondentů jsou popisovány a interpretovány podle subjektivního dojmu badatele, přičemž zobecnění terénních poznatků je založeno na druhotném rozboru údajů, jež byly původně shromážděny za jiným účelem a pomocí jiného metodického přístupu, 3. při výzkumu je obtížné rozlišit normativně ideologické představy o dítěti a způsobech jeho výchovy tak, jak jsou přijímány v dané kultuře, od představ a stereotypů vědomí, které se mohou značně odchýlovat od norem, 4. etnografové zachycují tzv. „otevřené chování“, jež se manifestuje při vnějším pozorování (například s kým se dítě stýká, jak si hraje apod.), přičemž jim unikají vnitřní motivační činitele. Nový a dosud nejrozsáhlejší výzkum socializace dětí, tzv. *Projekt šesti kultur*, zahájený již v roce 1954 pod vedením profesorů Harvardské univerzity Beatrice a Johna Whitingových, se snažil vytykané nedostatky odstranit. Předmětem výzkumu bylo šest společenství, nazíraných dvěma způsoby: 1. interkulturně (srovnání dětí z různých kultur), 2. intrakulturně (dětí uvnitř jedné kultury). Bylo zkoumáno sociální chování v přirozených podmínkách každodenního života, tj. interakce dítěte s ostatními jedinci, dětmi i dospělými. Výsledky výzkumu mimo jiné ukázaly, že sociologické proměnné hrají roli v obou rovinách — interkulturní i intrakulturní: Například stupeň složitosti sociálně ekonomického systému a struktura rodinného hospodářství významně korelují se sociálním chováním dětí. Děti vychovávané ve složitějších kultu-

rách vykazovaly mnohem vyšší hodnoty na škále závislost — dominantnost a mnohem nižší na škále starostlivost — odpovědnost než děti socializované v prostředí simplexních kultur. Také typ struktury rodiny má značný vliv na utváření dětského charakteru, vliv výchovných a sociálních faktorů na rozdíly mezi chováním dívek a chlapců roste s věkem.

Avšak ani ve výzkumu manželů Whitingových se nepodařilo překonat všechny nedostatky: například rozdělení společností na jednoduché a složité bylo provedeno bez zřetele na výrobní typ a majetkové vztahy, v třídních společnostech nebyla pak respektována třídní příslušnost a sociálně ekonomické postavení zkoumaných rodin; etnické rozdíly v obsahu a způsobu socializace není možno vztahovat jen k zvláštnostem sociálních struktur, nýbrž je nutno vzít v úvahu celou řadu dalších faktorů; byly opomenuty regionální zvláštnosti, což se projevilo v nerovnoměrném zastoupení sledovaných obyčejů; sociální chování dětí bylo interpretováno v kategoriích, které dosud nejsou jednoznačně vymezeny. Vzhledem k náročnosti metody pozorování nemohl být vzorek dětí dostatečně reprezentativní. Cílem kritické analýzy I. S. Kona však není odmítnutí práce manželů Whitingových, ale spíše naznačení směru, jímž se bude sovětská etnografie při zkoumání problematiky dětství ubírat.

Recenzované číslo časopisu *Sovětskaja etnografija* přináší mnoho nových podnětů pro poznání československé etnografie i sociologie v oblasti interetnických vztahů, etnických procesů a utváření osobnostních a skupinových etnických rysů. Sovětská etnografie využívá v mnohem větší míře materiálů, teoretických přístupů i metod cizokrajné etnografie, etnologie, sociologie a sociální psychologie než etnografie naše, neboť dospěla po letech diskusí k adekvátnímu vymezení předmětu marxistické etnografie jako společensko-historické vědy, kterou nelze směřovat s historií, historickou demografií apod. Takto orientovaná etnografie si přes svůj mezioborový charakter a nespornou blízkost k sociologii, zvláště etnosociologii, zachovává svou specifičnost jak pokud jde o předmět (zkoumání etnosů), tak pokud jde o teoretický a metodologický aparát.

Antonín Dušek

Funkce teorie v sociologickém výzkumu

To bylo téma semináře, který připravily sekce obecné marxisticko-leninské sociologie a sekce sociologických metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV. Seminář se konal 29.—30. 5. 1980 v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Alšovicích. Přednesené čtyři úvodní referáty, diskuse i večerní „kulatý stůl“ společně s prostředím navodily pracovní a přátelskou atmosféru. Setkání obou sekcí bylo velmi prospěšné a užitečné.

V prvním referátu se F. Zich zabýval *otázkami konceptuálního základu teorie výzkumného problému*. Uvedl problém struktury teorie marxistické sociologie a zároveň konstatoval nezbytnost jejího dalšího rozpracování. Podle jeho názoru je poměrně dostatečně rozpracována problematika vztahu teorie a empirie v marxistickém sociologickém výzkumu. Upozornil však na některé přetrvávající problémy tzv. „skrytého empirismu“ ve výzkumné praxi, což se projevuje v nedostatečné návaznosti řešeného problému na obecnou teorii a společenskou praxi.

Těžiště svého vystoupení zaměřil na osvětlení tzv. „konceptuálního rámce teorie výzkumného problému“, který vytváří podmínky pro optimální uplatnění marxistické sociologie poznání v řídicí praxi. Konceptuálním rámcem výzkumného problému rozumí teoreticko-metodologický základ, jenž je východiskem nejen poznávacího procesu, ale i bázi řízení společenských procesů. Proto také působí jako jednotící prvek vědeckého poznávání i společenské praxe.

F. Zich dále upozornil na nedostatečné využívání obecné sociologické teorie zvláště v případě projektů sociologického výzkumu.

Podtrhl úlohu teorie, která vychází z vědeckého poznání společenské skutečnosti a zpětně je návodem k řízení společenských procesů. V té souvislosti charakterizoval rozdíl mezi běžným a vědeckým poznáním. Upozornil na důležitou úlohu běžného poznání, které často vstupuje bezprostředně do zkoumání společenských procesů, a na nutnost přísně uplatňovat vědecké postupy v sociologickém výzkumu. Jeho vystoupení se setkal s velkým zájmem účastníků semináře a vyvolalo obšírnou diskusi.

Další hlavní referát, *Úloha výkladových schémat v procesu vědeckého poznání*, přednesl J. Potůček. Upoutal nejprve vyložením pojmu a struktury výkladových schémat, dále se pak zabýval jejich vztahem k poznávání působení sociálních zákonů.